

Recenzió

Halász Katinka

Monika Schwarz-Friesel: *Sprache und Emotion*

Tübingen: Francke, 2007, 413 Seiten

„Minden csak érzés, hang és füst a név.” (Johann Wolfgang Goethe, Faust)

Ezzel az idézettel kezdődik Monika Schwarz-Friesel *Sprache und Emotion* című 2007-ben Tübingenben a Francke kiadónál megjelent műve, amely a nyelv-kogníció-érzelem közötti kölcsönhatás átfogó vizsgálatával foglalkozik. Az eddigi nyelvészeti kutatásoktól eltérően nem egy leszűkített pragmatikai, grammatikai vagy lexikális szemantikai kérdésfeltevéssel járul hozzá a nyelv és az érzelmek interakciójának mélyebb megértéshez, hanem szövegnyelvészeti példák és esettanulmányok segítségével elemzi a nyelvi szinten megmutatkozó érzéseket. A bemutatott kötet jelentősége tehát egyrészt a téma szövegnyelvészeti megközelítésében rejlik, másrészt az interdiszciplináris szemléletben. Kiváltképp neurobiológiai és pszichológiai ismeretekre épít a szerző annak érdekében, hogy olyan elmélet, módszertan és terminológia jöhessen létre, amelyben az érzelem kategóriáját szisztematikusan integrálni lehet a nyelv és a kogníció kutatásába.

Schwarz-Friesel az első három fejezetben madártávlatból közelíti meg a témát. Olyan alapfogalmakat tisztáz, mint:

- a **nyelv** – kitér annak társadalmi beágyazottságára és az elménkben való rögzítettségére, belső szerkezetére, működésére és valóságleképező, ill. konstruáló funkcióira;
- a **kogníció** – amelynek a számítógépekhez való hasonlítását több okból legfeljebb munkahipotézisnek minősíti és a szociokulturális, valamint biológiai hatások elmére gyakorolt hatásának figyelembevételével foglalkozik állást;
- az **érzelem** – ahol is tisztázza, hogy pontosan hogyan definiálja és klasszifikálja az érzelmeket valamint, hogy azok milyen státusszal rendelkeznek az ember kognitív rendszerében.

Az első bevezető és az alapfogalmakat megvilágító következő két fejezetet az addig érintett jelenségek közötti kapcsolatrendszer feltárása követi. A negyedik fejezet az érzelmek és a kogníció közötti viszonyra keresi a választ, az ötödik pedig az érzések nyelvi kifejezési lehetőségeit boncolgatja a szavak, illetve a mondatok szintjén. A hatodik fejezet a szövegek érzelmi potenciálját mutatja be előbb elméleti keretek közt, majd irodalmi szövegek, tömegtájékoztató közlések és reklámok elemzésének segítségével a gyakorlatban is. A kötet harmadik része esettanulmányok sorozatát foglalja magában – olyan alapérzelmek, mint a SZERETET,

GYÁSZ és FÉLELELEM, GYŰLÖLET, KÉTSÉGBEESÉS¹ szövegekben való nyelvi kódolt-ságát tárja fel. Végezetül a szerző újfent kitér a kötet legfontosabb háttérfeltevésére, azaz arra, hogy mind a kogníció (és annak részeként természetesen a nyelv is), mind az érzelem többdi-
menziós rendszere része az emberi elmének és releváns reprezentációs, ill. processzuális kap-
csolat van közöttük.

A könyv gondolatmente – a fejezetek sorrendjét szisztematikusan követve – a következő kulcsfontosságú állításokból épül fel:

- A nyelv genetikailag meghatározott, neuronális szinten az agyban reprezentált és humán-
specifikus kognitív képesség – egyszerre ismeret- valamint szabályrendszer és feldol-
gozó egység. Ennélfogva a nyelv vizsgálatánál mind a statikus strukturális oldalt, mind
a dinamikus (alkotó- és befogadó) folyamatokat figyelembe kell venni. A nyelvnek
döntő szerepe van az emberi életben, legfontosabb eszközünk a külső és belső infor-
mációk raktározásánál, ill. továbbadásánál. Így összességében egy olyan kognitív je-
lenségről beszélhetünk, amely szorosan összefügg kulturális, szociális és érzelmi té-
nyezőkkel.
- Az emberi kogníció, így a különböző információészlelési, -raktározási és -feldolgozási
folyamatok, illetve a részben moduláris felépítésű ismeretrendszerek, nem függetlenek
a fiziológiai alapjuktól és (részben automatikus, részben kontrollált) működésükre ki-
hatással vannak érzelmi, szociális és kulturális faktorok.
- A szerző megközelítésében érzelmeken olyan többszintű belső együttest értünk, amely
mind tudatos, mind tudattalan ismereteket, reprezentációkat és folyamatokat magában
foglal – az egyes érzelmek az intenzitásuk, tartósságuk és értékük alapján kategorizál-
hatók.² Közös megkülönböztető jegyük az értékelő komponens, hisz más kognitív
ismeretrendszerek központjában nem a belsőleg és külsőleg tapasztaltak (pozitív vagy
negatív) értékelése áll. Elkülönített kategória az érzet, az indulat és az ösztön is. To-
vábbá az érzelmek kihatással vannak testi, kognitív és lelki folyamatokra.³

¹ A szerző a velünk született, elsődleges érzelmi kategóriákat nagybetűkkel jelöli.

² Az érzelmek kutatása első megközelítésben éppen abba a klasszikus „fekete doboz” problémába ütközik, amely miatt a behaviorista felfogást követő nyelvelméletek nem a nyelv mentális oldalát vizsgálták, hanem egyedül a külsőleg könnyen hozzáférhető és mérhető adatokat dolgozták fel induktív módon. Annak ellenére, hogy az ember érzelmei mélyen gyökereznek lényében és cselekvőképességére olyan mértékű kihatással van-
nak, mint például a gondolkodó vagy döntéshozó folyamatok, mégis egységesen elfogadott módja, hogy hogyan is vonjuk be őket általános kognitív, csak a nyelvvel foglalkozó elméletekbe. Ami a módszert és a fel-
használható adatokat illeti, Schwarz-Friesel abból a feltevésből indul ki, hogy jelenleg a nyelvi megnyilatko-
zások azok a nyomok, amelyek elemzése révén visszakövetkeztethetünk az emberi érzésvilágra. Emellett fi-
gyelembe kell venni nonverbális, ill. testi jeleket, az introspekció módszerét, kérdőíveket valamint biológiai
és más kísérletek eredményeit.

³ Fontos megemlíteni az érzelmek és érzések (németül az 'Emotion' és a 'Gefühl') közti különbségtételt: Az
ézés az érzelem tudatos, szubjektív állapotként megélhető és introspekció révén hozzáférhető vetülete - tehát
nyelvileg is legfeljebb érzéseinkről tudunk beszámolni. Az érzésekhez való tudatos hozzáférés mutatja, hogy
az érzelmi állapotok konceptualizációja valamilyen formában lejátszódott és ezért az érzések mind kognitív,
mind érzelmi komponenssel rendelkeznek. Ezen kettősség által tehát jól láthatóvá válik a gondolat és az ézés
közötti párhuzam. Mindkettő mentális, szubjektív állapotként tudatosan megélhető reprezentációs egység.

- Az érzelmek pre-, post- és metakognitív módon is együttműködnek mentális folyamatokkal: az érzelmek lehetnek gondolatmenetek kiváltói, de fordítva gondolatmenetek is létrehozhatnak érzelmeket.⁴ Mindemellett gyakran társul értékelő érzelmi folyamat kognitív műveletekhez. A szerző felfogásában ugyan két különböző rendszerről kell beszélnünk, mégis szorosan együttműködnek és több folyamatuk ugyanazokon az alapvető elveken nyugszik.
- Az érzelmek és a nyelv összefonódása úgyszintén interaktív kapcsolatként modellálható. Egyfelől az érzések befolyásolják a nyelvhasználatot. Például azáltal, hogy a megfogalmazást megelőző konceptualizációt kormányozzák – egyfajta prizmaként szűrik és irányítják a külső/belső információfeldolgozási folyamatokat. Másfelől a nyelvi megnyilvánulások is visszahatnak az ember érzéseire. A szerző elsődlegesen a szövegek érzelmi potenciálját mutatja be és tárgyalja.
- Schwarz-Friesel az érzésekre való nyelvi referálásnak számos útját veszi sorra:
 A szavak szintjén operálhatunk érzéseket konkrétan megnevező vagy azokat csak indirekt módon kifejező, inkább a beszélő érzelmi helyzetére fókuszáló szavakkal – ilyenek például az indulatszók, a becenevek és a káromkodások, az értékelést kifejező jelzők, a kicsinyítő képzők, a partikulák és akár egy szituációt körülíró szavak is, ha megfelelő a perspektiválás. Emellett nem szabad megfeledkezni a szavak érzelmi töltetét hordozó konnotációkról sem. A mondatok szemantikájának leírásakor is számolni kell az érzésekkel, amelyek egy összetett konstrukcióban akár a propozíció státuszát is meghatározhatják – tehát azt, hogy az tényként szerepel-e vagy pusztán mint olvasat.⁵ Következésképpen, ha a mondatok propozicionális jelentésének leírásánál nem elsősorban az igazságfeltételüket vesszük számításba, hanem a teljes mentális reprezentációt, akkor látszik, hogy az expresszív kifejezések jelentősen tudják a jelentést módosítani. Ez közvetlenül is érzékelhető, ha megnézzük, hogy egyes mondatoknál hogy befolyásolják a mondatokból levonható következtetéseket vagy a hallgatói reakciókat. De természetesen a mondatok kontextusfüggő értelmezésekor is fontos szerepe van az érzelmi beállítódásnak. A különböző expresszív kifejezések, azok kombinációs lehetőségei és a mondat típusok tárgyalása mellett a szerző hosszasan ismerteti a hasonlatok, illetve metaforák szerepét is. Általánosságban megállapítható, hogy az utóbbiak inkább használatosak érzelmek leírásánál, mint más tartományokénál, és hogy minél intenzívebb érzelemről van szó, annál inkább alkalmazzuk őket. A szövegeknél minden paramétereken túl fontos még megemlíteni az olyan kohéziós elemeket, mint az

Míg a gondolatok lebonthatók elemeikre és szándékoltan létrehozhatók, addig az érzések ilyen formában nem analízálhatók és nem kontrollálhatók.

⁴ Jó példa, hogy pozitív érzelmek bizonyítottan megkönnyítik a tanulási és az olyan gondolkodási folyamatokat, mint a problémamegoldás, a különböző szituációk kreatív feloldása és a hatékony információelrendezés miatti könnyű emlékezés.

⁵ *Feltételezi, hogy a felesége megcsalja és kimondhatatlanul szenved miatta.* – Ez a példamondat is jól illusztrálja, hogy hogyan működik együtt az episztemikus ige által leírt kognitív folyamat az érzelmi oldalt képviselő expresszív kifejezésekkel. A mondat így három propozícióra bontható le (x y általi megcsalása; az episztemikus keretpropozíció – a feltételezés; és az érzelmi értékelés – tehát a szenvedés). Azok egymáshoz való viszonyától függően a mondatnak három különböző értelmezése képzelhető el.

anaforák valamint a perspektiválás különböző formáit, amelyek nagyban meghatározzák az érzelmi értékelést.

- A kötet utolsó fejezeteinek témája, hogy olyan alapérzelmek, mint például a SZERETET esetében vannak-e általános kifejezésbeli rendszerességek, vagy más szóval korrelációk konceptuális kategóriák és érzések között. Amennyiben igen, akkor egy viszonylag kötött metaforikus repertoárhoz vezetne. A SZERETET esetében a szerző a következő sémákat azonosítja a szerelmi diskurzusban:⁶

- A szerelem a legmélyebb, ill. legmagasabb érzés, amire az ember képes.

- A szerelem a kognitív és érzelmi határátlépés aspektusaival bír.

- A szerelem egy transzcendentális és metafizikai erő.

- A szerelem a szeretők elvarázslását, ill. megváltoztatását okozza.

- A szerelem egyedülálló.

Ezek a sémák tipikusan olyan metaforákban mutatkoznak meg, mint:

- A SZERELEM ÉRTÉK./A SZERETETT SZEMÉLY ÉRTÉK.

- A SZERELEM MELEGSÉG/TÚZ.

- A SZERELEM FÉNY/VILÁGOSSÁG.

- A SZERELEM BETEGSÉG/TÉBOLY.

- A SZERELEM MAGASABB ERŐ/ TERMÉSZETI ERŐ.

- A SZERELEM ÖSZTÖN/FIZIOLÓGIAI REAKCIÓ.

- A SZERELEM UTAZÁS.

Összegezve: a *Sprache und Emotion* című könyv mind kutatók, mind kezdő érdeklődők számára érdekfeszítő olvasmány lehet, mivel szerteágazó és bonyolult témáját rendkívül részletesen, ugyanakkor közérthetően, világosan és több oldalról közelítve mutatja be. Utánajár tudománytörténeti, filozófiai és módszertani kérdéseknek is és megfelelő szakirodalmi áttekintést is ad – így az olvasótól nem követel meg különösebben széleskörű háttérismereteket. Akár tankönyvként is használható, mert – nem utolsósorban az elméleti okfejtésekhez társuló számos példának és gyakorlati magyarázatnak köszönhetően – könnyen olvasható. Külön élmény, hogy minden fejezet végén ötletek, feladatok és a tárgyalta problémák továbbgondolására ösztönző felvetések várják az olvasót.

Halász Katinka
 MTA-DE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport
 DE Germanisztikai Intézet
 4032 Debrecen
 Egyetem tér 1.
 halaszkatinka@yahoo.com

⁶ Lényeges, hogy itt a SZERETET univerzális érzelmének kultúra- és társadalomfüggő konceptualizációjáról van szó – arról az érzésről, amelyet magunkban értelmezünk, klasszifikálunk és a külvilág számára kommunikálunk.